

La tradició de les atxes de barballó a Taradell

1.- El Grup de Recerca Local de Taradell

El Grup de Recerca Local de Taradell (GRLT) va néixer l'any 2009 amb l'objectiu de donar a conèixer com era la vida quotidiana al nostre poble al darrer segle a partir de la recollida de testimonis, experiències i vivències dels seus protagonistes. El GRLT es coordina des de la Biblioteca Antoni Pladevall i Font i el formen un grup de persones interessades en la història local i en la preservació de la memòria oral, vinculades a la vida cultural de la població: historiadors, arxivers, mestres, periodistes i membres d'entitats culturals. Davant la necessitat de recollir els records i vivències dels taradellencs el Grup de Recerca Local elabora el projecte *Fent Memòria: records i vivències de la vida quotidiana a Taradell*, un projecte basat en la realització d'entrevistes a la gent més gran de la població i que té com a objectiu la creació d'un arxiu de la memòria oral que permeti recollir, preservar i difondre tots aquests testimonis. Durant el 2016 es va treballar sobre la tradició de les atxes de barballó al nostre poble i el 21 de gener de 2017 es va estrenar el documental *La tradició de les atxes de barballó a Taradell* en el marc de l'acte anual que organitza el GRLT per presentar la feina realitzada durant el darrer any.

2.- Introducció

Taradell és un dels llocs on encara es conserva el costum d'anar a rebre els Reis amb atxes de barballó, una tradició que ha passat de pares a fills, d'avis a néts, i que no s'ha vist superada per la comoditat del fanalet.

La Revista 'Taradell', l'Agrupament Rocaguinarda -a través del tríptic *La tradició de les atxes* que va editar als anys 80- i els Butlletins d'Informació Municipal de Taradell dels anys 1982 i 1983 així com el testimoni de diferents avis i àvies entrevistats pel Grup de Recerca des del 2009, coincideixen en afirmar que la tradició de les atxes és centenària i que ja es feia abans del 1900. Era una època en la qual encara no havia arribat l'electricitat i per tant aquestes atxes servien per il·luminar els carrers la nit de Reis. A Taradell i segons Salvador Solagran en el llibre *Els carrers de Taradell*, les primeres gestions per dotar la població d'electricitat no van començar fins a mitjans de l'any 1910. Per altra banda, Joan Amades, en el *Costumari Català*, parla de la carta que la mainada escriu als reis un dies abans de la festa i diu que aquesta pràctica va ser introduïda l'any 1877.

Sigui com sigui, als nens i nenes de Taradell se'ls explicava que els si veien la il·luminació de les seves atxes de barballó, els reis no s'oblidarien de deixar-los els regals a casa. El mateix passava a les cases de pagès dels afores del poble. La canalla sortia a cremar les atxes de barballó pels camins de carro propers o a les eres en una època on els Reis eren 'invisibles', és a dir, perquè encara no es personificava la figura dels Reis amb les cavalcades. Però en canvi, sempre hi ha hagut atxes: grans, petites, primers, gruixudes, esveltes o rabassudes. I ha qui explica que fer les atxes era una competició per veure qui la feia més gran i alta.

Segons la Revista 'Taradell', en l'article *Nadal i Reis a Taradell* de Josep Baucells, no va ser fins l'any 1924 quan, per primera vegada, els Reis es van fer visibles a Taradell. Des de llavors, primer amb cavall i després amb una cavalcada que ha anat de menys a més, cada 5 de gener, Melcior, Gaspar i Baltasar veuen amb els seus propis ulls com la gent els espera amb atxes de barballó, creant l'escenari perfecte per l'arribada dels Reis

perquè, com apunta Manel Carrera, autor del llibre *Calendari de Festes amb foc* “ entre el fum, l’olor, el foc i les flames es crea una confusió màgica”.

3.- Contextualització

Consultat pel Grup de Recerca Local de Taradell, Carrera comenta que “la festa de Reis de Taradell -que té com a element més singular la presència d’atxes de barballó que s’encenen per fer foc, llum i olor- s’ha de contextualitzar en el conjunt de manifestacions festives de caràcter popular que se celebren de Nadal a Reis al llarg de tota la geografia catalana, des de les comarques centrals de Catalunya fins al sud d’Alacant”. Carrera apunta que la creença que hi ha darrera d’aquesta pràctica és que “Si tu encens aquestes herbes oloroses i fas fum i llum els Reis vindran. Si no ho fas no vindran”.

4.- El barballó

Les atxes que es cremen a Taradell estan fetes amb barballó. Precisament la singularitat de les festes del Solstici d’hivern respecte a les del Solstici d’estiu és l’ús d’aquestes herbes oloroses. La tradició diu que el fum i el foc ‘curen’ perquè aquestes herbes tenen propietats guaridores. Una altra teoria és que simplement s’utilitzaven per purificar i aromatitzar l’ambient.

El barballó (*Lavandula officinalis*) és una espècie de planta de la família de les labiades. El biòleg Jordi Baucells explica que les labiades és un tipus de planta aromàtica en la que també hi hauria la farigola o la sajolida”. Per altra banda, el barballó és del gènere de la *Lavandula*, de la que a Catalunya n’hi ha diferents espècies. La de Taradell creix

“en els terrers més secs i més oberts, a les zones més calcàries, argiloses i seques del municipi”. Aquesta planta és fàcil de reconèixer. Lluís Saborit, al *Butlletí d'Informació Municipal de Taradell* de desembre de 1982 el defineix com “una planta de base llenyosa, tija ramosa, aspre, grisosa i de 70 a 80cm. D'alçada. Les fulles són allargades, peciolades, oposades, estretes, senceres, aspres de tacte i de color verd grisós. Les flors són petites, de color blavós, el peduncle boral sobresurt molt i estan disposades en espigues”.

En el tríptic editat per l'Agrupació Escolta Rocaguinarda es parla que “la tija sol tenir quatre cantells; les fulles són oposades (neixen per parells) i les corol·les estan compostes per cinc peces soldades a la base, generalment es presenten de dos llavis: el superior format per dos pètals units, sovint en forma de casa, i l'inferior, tres pètals, estès i disposat com a camp d'aterratge per als insectes que acudeixen a la flor”. Baucells afegeix que “la tradició ha anat a buscar una planta per fer-hi les atxes, que s'asseca bé, que crema bé i genera una olor característica” encara que molts avis i àvies de Taradell asseguren que “no fa la mateixa olor que quan érem petits”.

En aquest sentit, Baucells explica que si es comparen les plantes aromàtiques de la mateixa espècie de llocs diferents tenen unes essències i aromes molt diverses. El motiu és que l'olor s'agafa de la terra i sobretot de les condicions climàtiques d'aquesta terra. El barballó creix en llocs que són extremadament secs (un sòl molt prim i que reté molt poc l'aigua, com si creixés al desert), i que fa que l'essència sigui molt concentrada i per això aquesta olor.

5.- La recuperació d'un costum

En els darrers anys han estat moltes les entitats i persones que a títol individual han fet possible que la tradició de les atxes de barballó a Taradell no es perdés. Són diverses les famílies que han passat aquest costum de pares a fill o d'avis a néts, però a Taradell, quan es parla de la recuperació de les atxes de barballó cal parlar de l'Agrupament Rocaguinarda, dels tallers d'atxes de barballó a les escoles i de l'Andreu Sañé.

a) El CAU

A principis dels anys 70, des de l'Agrupament Escolta Rocaguinarda, conegut com el CAU, es va reactivar el costum de fer atxes de barballó i és que, segons expliquen, cada vegada hi havia menys atxes a la cavalcada de Reis i més fanalets. Els caps del CAU juntament amb els pares dels escoltes i els escoltes van començar a fer sortides per anar a recollir barballó i després feien les atxes que acabaven venen a la fira de Santa Llúcia però també a particulars. Va ser l'inici d'una tradició que es va mantenir fins l'any 2015 i que amb el pas del temps va servir per recuperar un costum i alhora un recurs per finançar altres activitats del CAU.

A banda del terme de Taradell anaven a buscar barballó a Rupit, Tavertet, Sant Joan de Fàbregas, etc. Expliquen que havien de fer molts quilòmetres per trobar-ne. Un cop collit el barballó se l'emportaven a local del CAU i el deixaven assecar. Un altre cap de setmana anaven a collir canyes i un altre, feien les atxes. En Joan Serra, excap del CAU, explica que “al principi hi havia gent gran que anava al CAU a ensenyar a fer atxes” i recorda, inclús que “es feien sense canyes”. D'això però va ser fa molts anys i eren pocs els que en sabien fer.

b) Tallers escoles

Des de fa uns quants anys a les escoles també es treballa i s'explica la tradició de com es fa una atxa. La primera en fer-ho va ser l'escola Sant Genís i Santa Agnès. Una de les seves professores, Rosa Papell comenta que “creiem que haviem de treballar les atxes de barballó dins la pròpia escola i vam buscar avis o familiars de la mateixa escola que ens poguessin venir a ensenyar aquesta tradició tant nostra”. Des de l'any 2007 i amb l'entrada de Rosa Papell a la regidora d'ensenyament a l'Ajuntament de Taradell, el taller es va obrir a totes les escoles del poble: Sant Genís i Santa Agnès, Les Pinediques i El Gurri perquè “poguessin conèixer i aprendre de primera mà aquesta tradició”, explica Papell. Des de llavors els tallers –adreçats a nens i nenes de 7 a 9 anys- s'han fet cada any als tres centres educatius de Taradell.

c) L'Andreu Sañé

A banda del CAU i de les escoles de Taradell, l'Andreu Sañé és una de les persones que més ha contribuït a mantenir viva la tradició de les atxes de barballó.

Tot va començar a principis dels anys 80, quan el seu fill, Jaume Sañé i uns amics seus van decidir fer 6 o 7 atxes per vendre. El negoci els hi va anar força bé i els anys següents hi van tornar. El seu testimoni el va agafar el pare, l'Andreu, que coincidint amb una malaltia dels ulls que l'impedia treballar va trobar en les atxes de barballó una forma d'entreteniment. A banda d'anar a collir el barballó al bosc, també va canviar les patates de l'hort pel barballó. Cada any fa al voltant d'un centenar d'atxes.

6.- Com es fa una atxa?

Tot i que totes les persones amb les que hem parlat coincideixen, en certa manera, en la manera de fer un atxa, sempre hi ha elements o característiques que les fan diferenciadores d'una de l'altra. Ara bé, el procediment és molt senzill.

El material que es necessita per fer una atxa és barballó, una canya i fil d'empalomar (que sigui prim). Un cop collit el barballó, com més llarg millor, i després d'haver-lo estès al terra perquè s'hagi assecat, s'agafa un grapat de barballó amb el que es comença a embolcallar la canya per dalt, amb la flor del barballó a la part superior i la tija a la part inferior. Amb una mà s'ha d'aguantar l'embolcall de barballó i amb l'altra s'agafa un tros de fil, prèviament tallat a mida, per lligar-hi, amb certa pressió, el barballó, en el tros de la tija. Aquesta acció s'ha de repetir tantes vegades com sigui necessària fins que tota la canya quedi coberta de barballó. Només es deixa un tros petit a la part inferior per poder-la agafar. Segons com es faci l'atxa cremarà més o menys bé o més o menys ràpid.

7.- S'està perdent el barballó?

En els darrers 40 anys hi ha hagut un descens de barballó en el bosc de Taradell. Cada vegada n'hi ha menys i costa molt trobar-ne. Jordi Baucells matisa que no s'ha perdut per un accés de recol·lecció sinó perquè el seu habitat ha perdut qualitat. És a dir que els llocs on es feia abans el barballó eren oberts i assolellats, per on passaven els xais a pasturar". Afegeix que al municipi "hi havia molts ramats que mantenien els terrers i els serrats bastant oberts sense bardisses ni plantes altes i allà el barballó hi tenia el grau de lluminositat i habitat que li és bo per créixer. Ara, malauradament s'ha deixat de pasturar, el món forestal està abandonat i el bosc va envaint les àrees obertes i el

barballó cada vegada té menys espai per créixer”. Conclou dient que “ara, com que el barballó ja està en punts més localitzats, la recol·lecció si que l’afecta” i remarca que “s’ha d’anar amb molta cura perquè en queda poc”.

Quan s’ha de recollir el barballó? Els testimonis més grans que hem recollit coincideixen a explicar que el barballó es recollia per Santa Llúcia o inclús uns dies abans de la festa, quan la mata ja estava seca. Amb el pas dels anys, i segons els testimonis de l’Agrupament Rocaguinarda, ja es feia entre l’octubre i el novembre, segons les sortides que l’entitat havia de fer. Actualment hi ha qui el recull a finals d’agost “quan la flors és ben blava i tendra” com apunta Carrera en el seu llibre. Segons Baucells, “quan estem parlant d’una planta poc comú quan més d’hora la reculls, més malmets la planta i alhora menys grana i menys flor madura deixes perquè pugui anar prosperant”.

8.- Conclusions

Tot i que cada vegada hi ha menys barballó la tradició a Taradell es manté molt viva i cada any són més les persones que reben els Reis amb atxes de barballó. Des del GRLT el desembre de 2016 es va engegar la campanya #jovaigambatxadearballó en la qual diferents persones i també alumnes de les escoles de Taradell reivindicaven que el dia de la cavalcada anaven a rebre els Reis amb atxa de barballó. Alhora també es va fer el primer concurs d’Instagram en el qual les atxes havien de ser les protagonistes de la fotografia.

Referències bibliogràfiques

AGRUPAMENT ROCAGUINARDA. (1980). *La tradició de les atxes*, Taradell.

BAUCELLS, Josep., Revista Taradell, Josep Baucells (números 213, de desembre de 1967; 232, de gener de 1968; 233, de febrer de 1968; 255, de desembre de 1969; 256, de gener de 1970). Taradell.

Butlletí d'Informació Municipal (desembre 1979; desembre 1983; desembre 1982), Taradell.

CARRERA, Manel. (2012). *Calendari de festes amb foc*. Barcelona: Botarga Produccions.

AMADES, Joan. (1950), *El costumari català*, vol. 1, Barcelona: edicions 62.

SOLAGRAN, Salvador. (2010), *Els carrers de Taradell*, Taradell: editorial Siller.